

MAGYAR AFRIKA TÁRSASÁG
AFRICAN-HUNGARIAN UNION

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR
AHU HUNGARIAN AFRICA-KNOWLEDGE DATABASE

BIERNACZKY Szilárd

Ífá költészet (Négy könyvről)

Eredeti közlés/Original publication:

Helikon. Világirodalmi Figyelő, 32. évf., 3–4. szám, 1986, 493–499. old, továbbá különnyomatként a *Studia Africanistica Hungarica* sorozatban

Elektronikus újraközlés/Electronic republication:

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR – 000.000.715

Dátum/Date: 2014. február 9. / February 9.

Az elektronikus újraközlést előkészítette

/The electronic republication prepared by:

B. WALLNER, Erika és/and BIERNACZKY, Szilárd

Hivatkozás erre a dokumentumra/Cite this document

Biernaczky Szilárd: Ífá költészet (Négy könyvről), *AHU MATT*, 2013, pp. 1–9. old., No. 000.000.715, <http://afrikatudastar.hu>

Eredeti forrás megtalálható/The original source is available:

nagyobb könyvtárakban

Megjegyzés:

ellenőrzött, lektorált, újraserkesztett szöveg / controlled, peer-reviewed, re-edited text

Kulcsszavak/Key words

magyar Afrika-kutatás, joruba hagyományos jóslási rendszer, William Bascom és Wande Abimbola kutatómunkája, a joruba mitológia és Orunmila, az Ifá jóslás verbális formái,

Africa research in Hungary, traditional Yoruba divination system, Research activities by William Bascom and Wande Abimbola, Yoruba mythology and Orunmila, verbal forms of the Ifá divination

AZ ELSŐ MAGYAR, SZABAD FELHASZNÁLÁSÚ, ELEKTRONIKUS,
ÁGAZATI SZAKMAI KÖNYV-, TANULMÁNY-, CIKK- DOKUMEN-
TUM- és ADAT-TÁR/THE FIRST HUNGARIAN FREE ELECTRONIC
SECTORAL PROFESSIONAL DATABASE FOR BOOKS, STUDIES,
COMMUNICATIONS, DOCUMENTS AND INFORMATIONS

* magyar és idegen – angol, francia, német, orosz, spanyol, olasz és szükség szerint más – nyelveken készült publikációk elektronikus könyvtára/
writings in Hungarian and foreign – English, French, German, Russian,
Spanish, Italian and other – languages

* az adattárban elhelyezett tartalmak szabad megközelítésűek, de olvasásuk vagy letöltésük regisztrációhoz kötött/the materials in the database are free but access or downloading are subject to registration

* Az Afrikai Magyar Egyesület non-profit civil szervezet, amely az oktatók, kutatók, diákok és érdeklődők számára hozta létre ezt az elektronikus adattári szolgáltatását, amelynek célja kettős, mindenekelőtt sokoldalú és gazdag anyagú ismeretekkel elősegíteni a magyar afrikanisztikai kutatásokat, illetve ismeret-igényt, másrészt feltárni az afrikai témájú hazai publikációs tevékenységet teljes dimenziójában a kezdetektől máig./The African-Hungarian Union is a non-profit organisation that has created this electronic database for lecturers, researchers, students and for those interested. The purpose of this database is twofold; on the one hand, we want to enrich the research of Hungarian Africa studies with versatile and plentiful information, on the other hand, we are planning to discover Hungarian publications with African themes in its entirety from the beginning until the present day.

IFÁ KÖLTÉSNET

(Négy könyvről)

Wande Abimbola: *Sixteen Great Poems of Ifá*, 1975, Paris, UNESCO, printed by Gaskiya Corporation, Zaria, 468 old., Uő: *IFÁ. An exposition of Ifá Literary Corpus*, 1976, Oxford University Press – Nigeria, Ibadan, 256 old.; Uő: *Ifá Divination Poetry*, 1977, New York–London–Lagos, NOK Publishers, 170 old.; William Bascom: *Sixteen Cowries. Yoruba Divination from African to the New World*, 1980, Bloomington–London, Indiana University Press, 790 old.

Biernaczky Szilárd

Jósló szokásokat az antik (görög–római vagy ókori keleti) művelődéstörténeti emlékekből vagy az etnológiai szakirodalomból egyaránt bőségesen ismerünk. Gazdag adattárat állíthatnánk össze az antik vagy a természeti népek jósló szokásainak művészeti (ábrázolt vagy irodalmi) felelevenítéseiből. De mind az antikvitás világából, mind a mai hagyományos etnikai kultúrákból elenyészően kevés az olyan pontos ismeretünk, amely a szokások leírásán túl a jóslások verbális megvalósításához kötődik.

A hagyományos afrikai kultúrák más törzsi társadalmakhoz hasonlóan viszonylag sokrétű jóslási formákat őriznek. Kiemelkedik ezek közül – éppen verbális megjelenése, illetve a vonatkozó kutatások viszonylagos terjedelme következtében – a nigériai jorubáknál élő „Ifá-jövendölés” sajátos rendszere.

Wande Abimbola, az ifèi egyetem (Nigéria) professzora egész munkássága az Ifá-jövendölési rendszer feltárására és a hozzá kapcsolódó rendkívül gazdag irodalmi kifejezési anyag rögzítésére és közreadására irányul. Korai, csak joruba nyelvű gyűjteményeit (*Ijìnlè Ohùn Enu Ifá*, Glasgow, Collins, I–II., 1968–1969, III–IV. é.n., soksz.) egy sor kétnyelvű (joruba–angol) gyűjtemény követte (köztük ezen írás címe alatt felsorolt kötetek is).

Mindemellett viszonylag gazdag előzményekre építhet kutatásaiban. A néhány éve elhunyt neves amerikai tudós, William Bascom a negyvenes évek elején tette közzé első cikkeit az Ifá-jövendölésről, illetve az Ifá-jóslásnak a joruba népköltészetben betöltött kiemelkedő szerepéről (*Sanctions of the Ifá Divination*, JRAI, 1941, Vol. 71, 1–2, 43–54. old.; *The Relationship of Yoruba Folklore to Divining*, JAF, 1943, Vol. 56, No. 220, 127–131. od.). Bascom nagy összefoglaló művéhez e bemutatás szerzőjének mindeddig még nem volt módjában hozzájutni (*Ifá Divination. Communication*

Between Gods and Men in West Africa, Bloomington, Indiana University Press, pp. XII–575), amint ahogy Bascom egy korai művét sem láthatta, amelyben a szerző az Ifá-rendszer szociológiai szerepét vizsgálja (*The Sociological Role of the Yoruba Cult-Group*, American Anthropological Association, Memoir No. 65, 75 pp.). Az Ifá-jövendölés megvalósulási folyamata azonban világosan kirajzolódik Abimbola ismertetésre szánt műveiből (*Sixteen Great Poems of Ifá*, UNESCO, 1975, Printed by Gaskiya Corporation, Zaria, 468 old.; *Ifá, An Exposition of Ifá Literary Corpus*, Oxford University Press, Nigeria, Ibadan, 1976, 256 old., *Ifá Divination Poetry*, NOK Publishers, New York – London – Lagos, 1977, 170 old.) is, elsősorban doktori tézisének könyv alakú kiadásából (1976), amelyet jól kiegészít – főleg újabb stilisztikai vizsgálatok okán – egy frissen megjelent tanulmánya (*The Ifá Divination System*, Nigeria Magazine, 1977, No. 122–123, 35–76. old.).

Az Ifá-jövendölést jorubaföldön és mindenütt, ahol jorubák laknak (Nigérián kívül Benin, Togo, illetve Kuba és Brazília), az Ifá-papok gyakorolják. A szokás alapja a joruba mitológiában rejtezik, amennyiben a régies kultúrájú népcsoport hite szerint *Ifá* (másként *Òrúnmílá*) egyike volt annak a 401 istenségnek, akik az égből a földre érkeztek. (Fontos megjegyeznünk, Abimbola és Bascom más szerzőkkel ellentétben egyetért abban, hogy az *Ifá* az istenséget és a jóslási gyakorlatot egyaránt, az *Òrúnmílá* név azonban csak a mitológiai figurát fedi.) *Olódūmaré*, a joruba legfelsőbb isten minden istenségnek külön feladatot adott. *Ogún* például a háború, a vadászat és minden olyan dolog ura lett, amely vasból készült. *Òṣàálá* viszont azt a feladatot kapta, hogy megmintázza a homokból az emberi lényeket. *Èsù* lett a világegyetem rendőre, az *àṣe*, vagyis az isteni hatalom őrzője, amellyel *Olódūmaré* megalkotta az univerzumot, és létrehozta annak fizikai törvényeit.

A jorubák úgy hiszik, hogy a 401 istenség *Ifé* városában ért földet. Közöttük volt *Òrúnmílá* is, aki Ifében telepedett meg, itt töltötte ifjúságát, majd nyolc fiúgyermek született. Az istenség tudását arra használta, hogy megszervezze az emberi társadalmat, és megtanítsa tanítványait a jövendölés mesterségére. Majd amikor betöltötte feladatát, más istenségekhez hasonlóan visszatért az égbe. *Òrúnmílá* visszatérésének közvetlen oka az volt, hogy utoljára született fiával, *Olówò*-val vitája támadt. Visszatérése után káosz és zűrzavar lett úrrá a földön. Az élet rendes folyamata megbomlott. Az Ifá-jövendölés költészeti anyagának egyik csoportjához, az *Ìwòrì Mèjì Odù*-hoz tartozó versezet ezt így fogalmazza meg:

*A terhes asszonyok nem tudtak gyermekeket szülni,
A terméketlen nők terméketlenek maradtak,
A patakokat a lehullott falevelek beborították,*

*A magok kiszáradtak a férfiak heréiből,
Nem volt többé vérzése az asszonyoknak,
A jam kicsi és fejletlen gyökereket hozott,
A kukorica apró és éretlen csöveket termett,
Egy-egy esőcsepp hullott csak alá,
A csirkék próbálták felkapkodni az utolsó szemig mind,
Éles pengék kerültek a felszínre,
A kecskék próbálták felfalni mind...*

(B. Sz. fordítása)

A földön továbbra sem lett béke, *Òrúnmílá* gyermekei úgy határoztak, hogy ők is visszatérnek az égbe. Találkoztak apjukkal a hatalmasra nőtt pálmafa tövében, amelynek sűrű lombján tizenhat sátorszerű csúcs volt található. A fiúk megkísérelték rávenni apjukat, hogy térjen vissza a földre, de az visszautasította őket, helyette 16 pálmadiót adott nekik, és így szólt:

*Amikor házad lesz,
És szeretnéd, ha pénzed volna,
Ő az, aki tanácsot adhat.
Amikor házad lesz,
És szeretnéd, hogy feleségeid volnának,
Ő az, aki tanácsot adhat.
Amikor házad lesz,
És szeretnéd, ha gyermekeid volnának,
Ő az, aki tanácsot adhat.*

(B. Sz. fordítása)

Ekkor *Òrúnmílá* gyermekei visszatértek a földre, és használni kezdték a 16 pálmadiót, mint a jövődölés eszközeit, hogy megtudják az istenségek kívánságait.

Szót kell ejtenünk a jövődölés eszközeiről. A 16 szent pálmadió (*ikin*) mellett fontos a jósló lánc (*òpèlè*), amelyen 4–4, összesen a két ágán nyolc fél *òpèlè* dió található. Amikor az Ifá-pap a láncot földre dobja, a fél diók váltakozva alsó vagy felső oldalukat mutatják, összesen 28 változat lehetséges, amely a pálmadió konstellációkhoz hasonlóan különféle odúk (költéménycsokrok) kiválasztását vonja maga után. Ezenkívül rendelkezésre áll egy fából faragott és mitológiai jelekkel díszített fatál (*Opón Ifá*), ebbe kerül a jósló por (*Ìròsùn*), amelybe a pap a jeleket írja. Az *Èroké* fából vagy elefántcsontból faragott isten-szobrocska, amely arra szolgál, hogy a jóslás kez-

detén a pap felidézhesse Ifát, vagyis biztosíthassa jelenlétét és segítségét. Az eszköztárat még kaurikagylók, másféle tengeri kagylók, csontdarab, kövek, üveggyöngyök egészítik ki, mindegyik különféle sajátságos szerepet tölthet be a mágikus jövendölés során.

A jövendölő szokás legtipikusabb módja, hogy a pap egyik kezéből a másikba dobja a pálmadiókat. Ha egy esik ki a kezéből a földre, 1 vonalat, ha kettő, 2 vonalat húz a fatálba szórt sárba, porba. Nulla vagy több leesett dió esetén nincs vonás. A vonások négysoros oszlopokat eredményeznek, amelyek alapján a megfelelő szöveg-, illetve témacsoport (odù) kiválasztása történik meg. Például:

1. Ogbé	2. Òyèkú	3. Ìwòri	4. Òdí
1	11	11	1
1	11	1	11
1	11	1	11
1	11	11	1 stb.

16 odù-csoport ismert, amely összesen 256 odùt eredményez. Egy odùba a hagyományok szerint 600 költemény (*ese*) tartozik. Így a költemények száma, vagyis az Ifá-jóslás verbális anyagának teljes tartománya (256 x 600) hihetetlenül nagy.

Az Ifá-paptól a pálmadiók vagy a jósló lánc fél *òpèlè* dióinak konstellációiból a helyes alapképlet, illetve a hozzá kapcsolódó költemény kiválasztása nagy jártasságot kíván. Hasonlóképpen fontos a jósló papok esetében az elmélyült emberismeret, hiszen az egyes költemények (*ese*) legalább négy állandó és a hagyományok által erősen kötött és így minden dialektusban azonosan mondott szerkezeti egységéhez további négy olyan rész kapcsolódhat, amely szabadabb, rögtönzésesebb, a helyi dialektusban fogalmazódik meg, és a jóslatot kérő személy problémájára irányul szimbolikus formában.

Meg kell azt is említenünk, hogy a 16 odù-csoport egy-egy fontos témakörhöz, emberi sorsra vonatkozó „következmény-típushoz” kapcsolódik. Így az első *Èjì Ogbé* például a hiedelmek szerint a jószerencsét, a 14. *Ìretè Méjì* a halált jelenti, a 13. *Òtúá Méjì* viszont az Iszlámnak a jorubaföldre való behatolásához kötődik. Nem jelent ez persze kizárólagosságot. Az előbbieken említett odù-csoportok egyes költeményei (*ese*) más témát is felöllelhetnek.

A fenti leírás természetesen erősen leegyszerűsített, nem is említve, hogy helyi eltérések is vannak az Ifá gyakorlatában, de az Ifá-rendszer (például a többi eszközhöz kapcsolódó mágikus cselekmények) bővebb ismertetésére e helyütt nincs módunk. Ami viszont Abimbola köteteit illeti, ezek lényegében egymástól jellegükben eltérő szöveganyagot tesznek közzé mindig a 16 odù-

csoportra utalva. A *Sixteen Great Poems of Ifá* például hosszú és az Ifá-kultusz mitológiatörténetére vonatkozó epikus recitátumokat foglal magába. Az *Ifá – An Exposition of Ifá Literary Corpus* viszont a műfaj legteljesebb elemzését adja (ez a kötet a szerző doktori disszertációja alapján született), benne a gazdag szöveganyag változó jellegű. Így például az Ifá költemények tartalmi kérdéseit feszegető nagyobb elemzési részben, az elsőként sorra kerülő *Ori és az emberek sorsának megválasztása* című fejezetben azok a történeti típusú szövegek kerülnek elő, amelyek a joruba „sors-felfogás” mélyébe engednek betekintést, nem csekély tanulsággal szolgálva a hagyományos megismerési formák oly sokat vitatott problémaköreit tekintve. Másféle szövegek találhatók az ember és a természetfeletti hatalmak, illetve az ember és a természet kapcsolatát elemző fejezetekben. A harmadik, *Ifa Divination Poetry* című gyűjtemény viszont rövidebb költeményeket foglal magába, amelyek az Ifá-jóslás mindennapjait jelenítik meg.

Abimbola több helyen is vállalkozik az Ifá-költemények szerkezetének bemutatására. Hadd idézzük most ezt a legutóbbi kötetből:

1. rész: emberi lények nevének említése, esetleg a korábbi vagy régi jóslások Ifá-papjainak nevei szerepelnek itt,
2. rész: az ügyfél nevének említése,
3. rész: a korábbi Ifá-jóslás okának és alkalmának felelevenítése,
4. rész: annak felidézése, hogy a korábbi jóslásban mit tanácsoltak az ügyfél számára,
5. rész: annak megítélése, hogy mennyiben hajtottá végre az ügyfél azt, amit a korábbi Ifá-jóslás során számára javasoltak,
6. rész: a korábbi jóslat eredményének a megállapítása,
7. rész: az Ifá-papok reagálása a jóslás eredményét illetően (megelégedés, ha az ügyfél számára előnyös fordulat következett be, sajnálkozás, ha nem),
8. rész: általában a tanulság levonására kerül sor, sok esetben az áldozat fontosságát emelik ki a szövegek.

Abimbola példát is ad a fent leírt szerkezetnek a jósló szövegekben való jelenlétére:

- (1) *Az Ifá-papot Gbónkólóyonak hívták,*
- (2) *Ifá-jóslást végzett a Vadásznak,*
- (3) *Ki vadászni indult hét sűrű erdőbe,*
És hét vadonba.
- (4) *Szólt: áldozatot mutat be,*
Hogy épen térjen vissza az útról,
- (5) *És áldozatot mutatott be,*

- (6) *S hogy áldozatot mutatott be,
Meghódította ellenfeleit jobbról,
Legyőzte ellenfeleit balról,
Rabszolgákat ejtett,
Sok zsákmányt szerzett.*
- (7) *Szólt ismét, helyesen történt,
Ifá-papja kellő hangot használt
Ifá dicséretére.*
- (8) *Fogadjuk a Vadászt éljenezve.
Fogadjuk a Vadászt dicsérettel.
Vadász, üdvözliink téged.
Helyesléssel fogadunk téged.*

(B. Sz. fordítása)

Abimbola munkásságáról és az itt bemutatott gyűjteményekről összefoglalóan el kell mondanunk, e művek bevezetői lényegében az 1976-os kötet megállapításait ismétlik meg újra és újra. Talán csak a *Nigeria Magazine*-ban közölt új áttekintés ad eddig még nem ismert megállapításokat az Ifá költészet különféle (szerkezeti, tematikus, lineáris, szó és szótagszintű) ismétlési rendszeréről, illetve más stilisztikai elemekről (például az alliterációk jelenlétéről). A kötetekben az újdonságot a változó szöveganyag jelenti, amely jól érzékelteti Abimbola afrikai vonatkozásban kétségtávol kiemelkedő jelentőségű gyűjtői tevékenységét.

Mindemellett Bascom új terjedelmes kötete (*Sixteen Cowries. Yoruba Divination from Africa to the New World*, Indiana University Press, Bloomington – London, 1980, 790 old.) jelzi, hogy az Ifá jóslási rendszer és költészete az Abimbola által ismertetett formánál jóval gazdagabb, sokrétűbb, változatosabb. Bascom egy olyan formát ír le utolsó nagy művében, amely egyszerűsödést mutat: a jóslás alapját jelentő együttállások olyan 16 kaurikagyló lefelé vagy felfelé fordulásából adódnak, amelyeket a jóspap egy tátra vet kézzel. Ez a forma terjedt el például az új világ (Kuba, Brazília) joruba csoportjainál is. Bascom egyébként egyetlen adatközlőtől, az Oyo állambeli Salakótól származó 201 szöveget ad közre. Az amerikai kutató testes kötetének nagy értéke, hogy Abimbola munkáihoz hasonlóan kétnyelvű (joruba–angol) szövegközléseket ad, bár Bascom a bevezetőben maga említi, az 1950-ben szalagra került 5,5 órnyi anyag fonetikai átírása – felvételműségi, illetve dialektális problémák miatt – nem mindenhol teljes értékű

(a három hangmagasságot alkalmazó, tonális nyelvnek számító joruba nyelvi lejegyzése még bennszülött számára is jelentős problémákat okozhat).

Az Ifá-jóslás és költészetének megismerése – a nigériai folklórkutatás nagymérvű kiszélesedését látva – a közeljövőben nyilván sok új eredményt hoz majd. E rendkívül gazdag népköltészeti törzs, amely nemcsak a szakembereknek ad jó elemzési alkalmakat, hanem olyan esztétikai vonások is tartkítják, amelyek a hagyományos kultúra iránt érdeklődők széles tábora számára is figyelmet keltőek lehetnek, kétségkívül azt húzza alá, amit Abimbola állít:

„Az Ifá-jóslás és fantasztikus terjedelmű énekes korpusza világosan mutatja egy irodalom nélküli nép tehetségét, amely kifejlesztette, megőrizte és elterjesztette saját kultúrája alkotóelemeit, mégpedig az írás művészetének ismerete nélkül.”

(Megjelent: *Helikon*, 32. évf., 3–4. szám, 1986, 493–499. old, továbbá különnyomatként a *Studia Africanistica Hungarica* sorozatban)